

Мұқатов Н.
**Көгілдір экрандағы
тікелей хабар**

Ғылыми-зерттеу мақалада теледидарда, яғни көгілдір экранда тікелей хабар жүргізу кезіндегі негізгі басты жетістік, кәсіби шеберлік нәтижесі, журналистің мәдениетті сөйлеу мәнері, сонымен қатар осы салада орын алып отырған кейбір кемшіліктер, көрермен қауыммен байланысты нығайтудың нақтылы жолдары әңгіме болады. Қазіргі таңда республикамызда телеарналар саны бұрынғыға қарағанда анағұрлым артты. Мемлекеттік және коммерциялық үлгіде қызмет істейтін теледидар қызметкерлері негізінен тәуелсіз, еркін, егеменді елдің бағдаршамдай басты бағытын, ұстанған салиқалы саясатын, тұтастай тұрмысын, нарық уақытындағы әлеуметтік жағдайын бұқаралық сипатта насихаттау ниетінде жүйелі жұмыс жүргізіп келеді. Ең негізгі қуанарлық жәй сол, бұл күнде кәсіби шеберлігі мол журналистер де, замана ағымына сай техника күштері де жеткілікті. Соған орай бағдарламалардың санына емес, сапасына ерекше мән беретін мезгіл туған тәрізді. Теледидар редакторының әлгі хабарға мұқият, тиянақты әзірленгені жөн. Бағдарламаға қатынасушы мейманмен күні бұрын хабарласып, көтерілетін тақырып төңірегінде әзірлік жасауы ауадай қажет.

Түйін сөздер: теледидар, кәсіби шеберлік, көрермен қауым, коммерческие телеканалы, теледидар редакторы, жүргізуші.

Mukatov N.
Direct broadcast on TV

The research paper deals with the skills in the management of direct transmission of television, culture journalist speech, as well as drawbacks existing in the industry, specific ways to strengthen ties with the viewers. Currently in the country as compared to the previous period significantly increased the number of TV channels. Employees of public and commercial television sitematcheskuyu carry out work on the mass propaganda of the main directions of development of an independent, sovereign country, its diverse politics, culture and way of life, social status in market conditions. The most important and joyful that currently there is a sufficient number of highly qualified journalists, as well as modern technical equipment. In this regard, it is time to pay attention not only the quantity but also on the quality of programs. It is essential that television editor carefully and meticulously prepared for each transmission. He must contact the transfer of participants to conduct training in their introduction to the topic of the forthcoming program.

Key words: television, professional skills, viewership, commercial TV channels, TV editor, presenter.

Мукатов Н.
**Прямые передачи
в телеэфире**

В научно-исследовательской статье рассматриваются вопросы мастерства при ведении прямой передачи на телевидении, культура речи журналиста, а также недостатки, имеющиеся в данной отрасли, конкретные пути укрепления связей с телезрителями. Самое главное то, что в настоящее время имеется достаточное количество высокопрофессиональных журналистов, а также современных технических средств. Настало время обратить внимание не только на количество, но и на качество программ. Необходимо, чтобы редактор телевидения тщательно и скрупулезно готовился к каждой передаче. Он должен заранее связаться с участниками передачи, вести подготовку по введению их в тему предстоящей программы. Главное, чтобы участники передачи свободно владели родным языком, отвечали на вопросы конкретно, не пускаясь в многословие. Важно, чтобы и ведущий – журналист, и участники передачи осознали разницу между застольной, обыденной речью и выступлением перед народом, многотысячной аудиторией. Только таким образом можно подготовить телепрограмму, отвечающую на требования зрителей.

Ключевые слова: телевидение, профессиональное мастерство, зрительская аудитория, коммерческие телеканалы, редактор телевидения, ведущий.

**КӨГІЛДІР ЭКРАНДАҒЫ
ТІКЕЛЕЙ ХАБАР**

Тарихқа көз жүгіртсек, 1958 жылы өз алдына дербес, жеке шаңырақ көтерген қазақ теледидары қуаты күшті бұқаралық ақпарат құралы ретінде өсу, өрлеу, кемелдену, шыңдалу жолынан өтті деуге әбден болады. Зерттеушілердің айтуынша алғашқы қалыптасу кезеңінде кәсіби шеберлігі жоғарғы деңгейдегі журналистер жетіспеді. Техникалық мүмкіндік те шектелді. Тіпті бейнекөріністер орнына фотосуреттер көрсетілгенін ересектер жағы жақсы біледі. Көрермен қауымға ертеден таныс «Қазақстан» телеарнасы уақыт алға озған сайын өзінің шығармашылық ауқымы аясын кәдімгідей кеңейтті. Тарихты таптап, табан астында қалдыру мүлде қате. Әйгілі арнадан енші иеленіп «Хабар» бөлініп шықты. Қазіргі таңда Республикамызда теле арналар саны бұрынғыға қарағанда анағұрлым артты. Мемлекеттік және комерсиялық үлгіде қызмет істейтін теледидар қызметкерлері негізінен тәуелсіз, еркін, егеменді елдің бағдарламалары басты бағытын, ұстанған саликалы саясатын, тұтастай тұрмысын, нарық уақытындағы әлеуметтік жағдайын бұқаралық сипатта насихаттау ниетінде жүйелі жұмыс жүргізіп келеді. Ең негізгі қуанарлық жәй сол, бұл күнде кәсіби шеберлігі мол журналистер де, замана ағымына сай техника күштері де жеткілікті. Соған орай бағдарламалардың санына емес, сапасына ерекше мән беретін мезгіл туған тәрізді.

Ұзақ жылдар бойы хабарлар күні бұрын жазылатын. Қазіргі мүмкіндік басқашалау. Тікелей жүргізілетін бағдарламалар күн сайын көбейе түсті. Аттарынан шатысып, қатысатындай хабарлардың мазмұн, мағына, идеялық көркемдігі, жүргізілу мәдениеті хақындағы әңгіме жөні бөлек. Бірінші айтарымыз теледидар редакторының әлгі хабарға мұқият, тиянақты әзірленгені жөн. Бағдарламаға қатынасушы мейманмен күні бұрын хабарласып, көтерілетін тақырып төңірегінде әзірлік жасауы ауадай қажет. Сөйлеушінің туған тілді еркін меңгеруі, сауалға нақтылы жауап беріп, көп сөзділікке әуестенбеуі басты шарт. Жүргізуші журналист те, хабарға қатысып отырған адам да, дастархан басындағы, үйдегі, сондай-ақ түздегі сөзбен экрандағы лебіз арасындағы айырмашылық, жауапкершілікті сезіне білсе ғана іс ілгері жылжиды. Жүйелі сөзге уақытылы тоқтау, артық қозғалыс, жөн-жосықсыз ерсі, қажетсіз, тұрпайы күлкіден аулақ болу да жетістік жаққа жетелейді. Өмірлік маңызы бар тақырыпқа байланысты батыл, өткір, шынайы

көзқарасын ашық түрде білдіру, сондай-ақ экранға тән ерекше мәдениетті сақтау қажет-ақ. Сіз экран алдында түрлі жастағы адамдардың, әртүрлі мамандық иелерінің, зиялы қауым өкілдерінің отырғанын ешқашан ұмытпауға тиістісіз. Қазақ теледидарында рухани ләззат алуға тұрарлық, елді ерекше елендетіп, ұлттық рухани байлыққа шексіз кеңелтетін хабарлар баршылық. Олардың біразы алтын қорда мәңгі сақтаулы. Кейде редакция жоспар бойынша қайталанып отырылады. Ол хабарларды тамашалаған сайын тәттіден дәм татқандай күй кешесіз. Бұқаралық ақпарат әлеміндегі қол жеткен жетістікті, иеленген жеңісті ешкім тартып алып, бір жаққа әкетпейтіні әмбеге аян. Біз зерттеу мақаламызда күнгей жақтан гөрі көлеңкелі жайларды сөз етуді мақсат тұтып, әріптестерді бір сәт ойлануға, кәсіби шеберлікті шыңға жеткізуге талаптануға шақырмақпыз.

Соңғы жылдары республикалық баспасөз беттерінде қазақ теледидары қатты сынға ұшырай бастады. Әсіресе белгілі жазушы, журналист Мырзан Кенжебай осы тақырыпты түбірінен түртіп, тереңнен зерттеуге білек сыбана құлшына кіріскен. Мәселен осы автордың «Жас Алаш» газетінде жарияланған «Қазақ телевизиясы мазақханаға айналды», «Тіл бұзарлық телеарнадан басталып тұр» деп аталатын мақалаларын зер сала оқи отырып, көп жайға қанықтық. Журналистердің тікелей жауапкершіліктен жұрдай болуы ма, әлде осы топқа әнші жүргізушілердің топырлап қосыла бастағанының әсері ме, сөзді бұзып, шүлдірлеп сөйлейтіндер қатары молайып кетіпті. Лебізіміз қаңбақтай қанғып қашыққа кетпес үшін нақтылы мысалдарға кезек берсек те артық болмас. Мырзан мырза өзінің зерттеу мақалаларында «ал біз күн кешіп жатқан ХХІ ғасырда тілді өркен жайдырып, өрісін кеңейтетін де, шаңырағын шайқалтатын да телевизия екенін есі түзу адам мойындайды. Қысқасы өзін тәуелсізбін дейтін ұлттың тілінің маңдайы ашылып, бағы бес елі болуы да, керісінше басқа тілмен араласып, шұбарланып, өз бояуынан, өз бет-бейнесінен айырылып, сөз саптауы бірде былдырақ, бірде сандырақ түсіп соры қайнаған сорлы тілге айналуы да бүгінгі телевизияға тікелей байланысты. Ендеше қазақ теле арналарындағы мына сорақылыққа, тілді қорлаудың мынадай алуан әдістеріне бір сәтке ғана көз салыңыз», дей келіп, кейбір сөз, сөйлемдерді таразылайды. Журналистің жан айқайына ықыластана құлақ түріп, біз де орашалақ, олпы-солпы мәтінге қарай ойыстық.

Әйгілі «Хабар» арнасы «Транзиттік жүк ағынының көлемі», «Жүз жиырма мың тоннаны құраған көкөніс», «Аса үлкен тасымалдылыққа

ие болды»; «Қазақстан» арнасы «қобалжулар кеткен шығар», «көлік құралдарының ішінде трамвайдың орны ерекше», «Жерлестеріміз жетінші нәтиже көрсетті»; «СТВ» арнасы «Дәрігер аурудың жағдайын тұрақты ауыр деп бағалап отыр»; «Астана» арнасы «Жаппай көлік апаты туындаған», «250-ге жуық отбасы апатты үйде тұрып жатыр»; «КТК» арнасы «Тоғызыншы класс оқушысы мектепке газ балонын шашқан»; «31» арна «Жолдағы сервисті жолға қоюымыз керек»; «Алматы» арнасы «Алмалы аудандық ішкі істер қызметкерлерімен сараланады», «Өкінішке орай тіршілік белгісіз жатқан адамды көршілері бірден таныды» деген түсініксіз, тұманды, шала, аяғынан тәлтіректенген еті жоқ, сүйегі қаңқиған сөйлемдерді экранға шығарған. Жақында белгілі ақын, журналист Сайлау Байбосынның «Қазақия» газетінен «Жазу білгеннің бәрі журналист пе» деп аталатын сыни тұрғыда жазылған мақаласын оқып, шын мәнінде авторға риза болып, ал қабілетсіздерге қатты ренжідік. Экрандағы кәсіби шеберлік төмендеп, құлдылап бара жатқанын қаламгер жаны қинала жазған екен.

Өзім де қырық жылға жуық радио және теледидар саласында қызмет істеген журналистпін. Экранға тәжірибелі қаламгер әрі көрермен сапында көз салып, хабарларға тиісінше баға беруден жалықпаймын. Әсіресе миллиондармен жүздесетін тікелей эфир қызметіне жоғары талап, үлкен сұраныс деңгейінен назар аударамын. «Астана» телеарнасындағы «Сырласу» хабарын Әйгерім Сейфолла тұрақты жүргізеді. Сіз байсыз ба, өзіңіз жайлы пәлендей өсек бар, оған қалай қарайсыз сияқты кезекші сауалдарды қоздатып қоюға құштар. Маған меймандармен шығармашылық жұмыс жүргізілмейтіндей көрінеді де тұрады. Қараша айының он төртінші жұлдызы күнгі хабарға қатынасушы, мәдениет қайраткері Гүлнұр Оразымбетова «Машина жүргізуді үйренсем, көп дүние шешіледі» деп қарап отыр. Түк түсінбедік. Тіпті күлкі тудырады. Қарашаның отызыншы жұлдызы күнгі «Түнгі студия» хабарына продюссер Баян Есентаева қатынасқанына куәгер болдық. Елге белгілі ару қазақ тілін жетік білмейді. Жүргізуші қазақша, ол орысша сапырып отыр. Жалпы туған тілін менсінбейтін қазақтарды кім болса да, қандай лауазым иеленсе де бағдарламаға, оның ішінде тікелей хабарға қатыстырудың не қажеттілігі бар. Желтоқсан айының төртінші жұлдызында «24 kz» телеарнасынан Аслан есімді журналист жер қойнауын пайдалану құқығы аукционға түскені хақында хабар жүргізіп, басқарма бастығы Толқын Сыздықовамен сұхбаттасты. Мейманның сөзін ретсіз бөле бер-

ді. «Сіз солай ойлайсыз ғой» деген лебізді сан мәрте қайталады. «Әйел бақыты» хабарын жүргізуші Ләйлә Сұлтанқызы қоғам, адам, ерлер мен әйелдерге қатысты актуалды мәселелерді қозғаса да бағдарламаны көбіне бір ырғақта өткізеді. Айтатын ойлары, сөздері, сауалдары хабар сайын жиі қайталанатыны өкінішті әрі адамды мезі етеді. Жүргізушінің ізденіс жолында іркіліссіз жұмыс істегені жөн сияқты.

Республика көлемінен бері қарай оралсақ. «Қазақстан-Қостанай», «Алау» телеарналарының тікелей эфир арқылы жүргізілетін «Тобыл Таңы», «Өмір ағымы», «Көкейкесті» хабарларында жетістікпен қатар кемшіліктер бар екенін несіне жасырайық. Туралап айтсақ көбіне тақырыпқа лайық меймандардың шақырылмауы, сауатсыз сауалдардың көбірек қойылуы, нақтылықтан алшық кету жағы байқалады. Мұның өзі сайып келгенде жергілікті теледидар журналистерінің бағдарламаға ертерек әзірлік жасамауының әсері десек еш артықшылығы жоқ. Жалпы облыстық теледидар қызметкерлерінде ішкі дайындықсыз микрофонды ала салып, асығыс-үсігіс негізгі объектіге жетіп бару сияқты деректер үнемі ұшырасады.

Теледидар саласын зерттеуші ғалымдар Қазақстанда онша көп емес. Өте санаулы. Қазақ теледидарының ардагері Совет Мазғұтов өзінің «Көгілдір экран-өмір айнасы» атты кітабында «Телевизия өмірдегі оқиғаны дәл өтіп жатқан кезінде көрсете алады, көгілдір экран арқылы миллиондарды сол оқиғаның куәгері, қатысушысы ете алады» деп жазды. Филология ғылымдарының докторы Құдайберген Тұрсынов «Бейтаныс адамның сыртқы түр, өңі алғашқы хабаршы. Ұнамды, жарқын, сүйкімді, сәнді киінген адам бірден көз тартады. Бейтаныс адам туралы түсінік алғашқы көзқарастан «қалыптасады» десе, зерттеуші Жидегүл Әбдіжәділқызы «Журналистиканы қайта бағдарлау тұрғысынан келгенде журналист батыл да бейім, табан астынан әлденені ойлап тауып, қиыннан қиыстырып, қисынын таба алатын сегіз қырлы, бір сырлы әмбебап әрекет иесі болуы

тиіс» деп ой түйеді. Зерттеушінің пайымына толық қосыла отырып айтарымыз әр журналист өзінің тікелей эфирде хабар жүргізіп отырғанын сезініп алмай, түк болмайды. Жалпы газет, журнал қаламгерлеріне қарағанда радио және теледидар журналистері жалындата жаза білуімен қатар, ауыз екі сөзге икемді, бейім болғаны абзал. Бірақ ол тисе терекке, тимесе бұтаққа деп еркін сілтей беру емес. Көрерменнің бәрі надан, түсінігі таяз деуге ауыз бармайды. Экрандағы әр сөз бұқара жұртшылыққа қазақы қалпында, әдеби көркемдік деңгейінде, бұлтартпас деректері арқылы жетіп отырса шығармашылықтың асқар таулары біртіндеп жақындай береді. Кей журналистер тікелей экранда хабар жүргізуді «оңай, микрофон алдына жайғасып, бір-екі сауалды қоямын да жайыма кете беремін» деп санауы мүмкін. Мүлде қате пікір. Күні бұрын әзірленетін бағдарламадан тікелей жүргізілетін хабардың жауапкершілігі әлдеқайда зор. Мұнда жас журналист түгіл, бай тәжірибелі қаламгердің өзі де ерекше толқып, қобалжиды. Көрермен талғамы айрықша. Телеарналар санынан жаңылысардай күй кешіп жатырмыз. Экран алдындағы адам көрерменді өз аузынан шығатын ең алғашқы лебізімен баурап алуға берік әрекеттенсе ғана, жұмыс жүйелі жүреді. Егер сіз әп дегеннен шалыс бассаңыз, көрермен санын азайтып аласыз. Ол шапшаң басқа арнаны қосып алады.

Көгілдір экраннан тікелей хабар жүргізу әр уақытта жауапты әрі қызықты. Мұны бірнеше буынға бөлінетін журналистер қауымының еш ұмытуға хақылары жоқ. Өлі талай арнаға, талай бағдарламаға назар аударамыз ғой. Көгілдір экранның мәуелі мәдениеті сақталса, киелі сөзді қорламай, қайта зорайтып биікке көтеріп, жамағатқа рухани құндылықтың қадір-қасиетін кеңінен насихаттай білсек арман бар ма? Ел аузында көгілдір экран өмір айнасы деп бекер айтылмаған. Күнделікті қарап отыратын айнамыздың бетін былғаудан сақтасын, қадірлі әріптестер.

Әдебиеттер

- 1 Масғұтов С. Көгілдір экран – өмір айнасы. – Алматы: Мектеп, 2010.
- 2 Әбдіжәділқызы Ж. Тікелей эфир табиғаты. – Алматы: Қазақ университеті, 2009.
- 3 Тұрсынов Қ. Көгілдір экран құпиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012.
- 4 Бисмилдина Д. Ресми телехабарлар тілі. – Астана: Іс – Сервис, 2011.

References

- 1 Masghutov S. Ko'gildir e'kran – o'mir ajnasy'. – Almaty': Mektep, 2010.
- 2 A'bdizha'dilqy'zy' Zh. Tikelej e'fi'r tabi'ghaty'. – Almaty': Qazaq wni'versi'teti, 2009.
- 3 Tursy'nov Q. Ko'gildir e'kran qupi'yasy'. – Almaty': Qazaq wni'versi'teti, 2012.
- 4 Bi'smi'ldi'na D. Resmi' telexabarlar tili. – Astana: Is – Servi's, 2011.